

УДК 655.3:528.9](477)

Віта Кочупалова,
старший науковий співробітник
відділу наукової підготовки
державних бібліографічних
показників Книжкової
палати України

Інна Пуґач,
науковий співробітник відділу
інформаційних систем
Книжкової палати України

Картографічні видання України: державні бібліографічні ресурси

Картографія є однією з найдавніших наук, яка тісно пов'язана з географією і займається вивченням, розробленням і складанням географічних карт. Вона охоплює картознавство, математичну картографію, складання, оформлення та видання карт. Картографічні документи — найавторитетніше джерело інформації про особливості просторового розміщення об'єктів, явищ природи та суспільних процесів, що відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держав. Їх використовують під час розроблення сучасних регіональних економічних програм, складання довгострокових тематичних прогнозів, схем розміщення виробництва на окремих територіях, з метою розвитку туризму тощо. Без цих документів сьогодні неможливе вирішення наявних у суспільстві проблем: економічних, екологічних, транспортних, енергетичних, а також раціонального використання природних ресурсів, розвідки родовищ корисних копалин.

Зведена систематизована інформація про картографічні видання, що міститься у бібліографічних показниках карт і атласів та відображає розвиток територіального чи тематичного картографування, є невід'ємною складовою інформаційного забезпечення наукових, науково-аналітичних досліджень, навчально-методичної і креативної діяльності та планування перспективних напрямів картографічної роботи.

Мета дослідження — виявлення напрямів розвитку картовидавничої справи за матеріалами державного бібліографічного показника "Літопис картографічних видань" 2010 року з урахуванням тематики і територіального охоплення; *метод* дослідження — бібліометричний аналіз випуску картографічної продукції України, що й стала предметом дослідження.

До 1991 року всі картографічні видання, які виходили на території союзних республік колишнього СРСР, доставлялися у Всесоюзну книжкову палату, де 1931 року було розпочато випуск бібліографічного показника "Картографическая летопись", де уміщувалась інформація й про українську картографічну продукцію.

Після проголошення незалежності України вітчизняні картографічні документи впродовж кількох років не відображалися в органах державної бібліографії, тому нагальним завданням Книжкової палати України було створення нового бібліографічного показника, який би ліквідував цю прогалину.

З 1997 року Книжковою палатою України започатковано випуск щорічного державного бібліографічного показника "Літопис картографічних видань", що з максимальною повнотою інформує про окремо видані картографічні документи, які надходять у Книжкову палату України як обов'язковий примірник. Проте недоставляння окремими суб'єктами видавничої справи обов'язкових примірників картогра-

фічних видань унеможлиблює формування їхньої вичерпної електронної бази даних, що негативно впливає на якість інформування суспільства про видавничу діяльність картографувальних установ.

У 2005 році створено електронну базу даних "Літопис картографічних видань", яка щороку поповнюється інформацією про випущені в Україні картографічні твори. Цей бібліографічний показник уміщує відомості про атласи, окремо видані карти, карти-схеми, плани, відбір яких здійснюється відповідно до інструкції, розробленої Книжковою палатою України.

Бібліографічні записи на картографічні видання складаються згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання", ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання". Слова та словосполучення скорочуються згідно з ДСТУ 3582—97 "Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила", ГОСТ 7.12—93 "Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила" та ДСТУ 7093:2009 "Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11—2004 (ИСО 832:1994), MOD ; ISO 832:1994, MOD)", а також використовуються спеціальні скорочення для цього виду документів, не передбачені зазначеними стандартами.

Бібліографічну інформацію в показнику систематизовано згідно зі схемою класифікації картографічних видань, розробленою Книжковою палатою України на основі Універсальної десятикової класифікації (УДК) з урахуванням змісту й територіального охоплення.

Для забезпечення оперативного пошуку інформації, у "Літописі картографічних видань" подано такі допоміжні показники: іменний (прізвища осіб, про яких йдеться в тексті — укладачів, редакторів, картографів та ін.), географічний (назви географічних об'єктів основних і додаткових карт), предметно-тематичний (назви рубрик, що розкривають зміст основних і додаткових карт), показник назв карт і атласів та показник серій.

Під час складання запису бібліографи враховують особливості, обумовлені специфікою картографічних документів. Бібліографічний запис має такі складові: заголовок запису, що містить ім'я особи (при авторському оформленні видання); назву видання; відомості, що відносяться до назви і розкривають зміст та структуру картографічного видання;

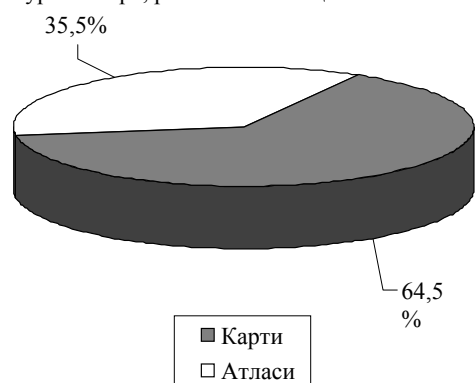
відомості про відповідальність, що містять ім'я особи (осіб) (упорядників та авторів тексту, редакторів тощо), які брали участь у підготовці видання до випуску; відомості про найменування організацій (картографо-геодезичні та військово-топографічні відомства, картоскладальні підприємства та ін.), що підготували та випустили видання. Бібліографічні описи картографічних творів складено мовою видання, записи пронумеровано.

Спеціальне дослідження, проведене на основі державного бібліографічного покажчика "Літопис картографічних видань" за 2010 рік, надало можливість з'ясувати видотиповий і тематичний склад картографічної продукції України, визначити кількісний розподіл картографічних видань за місцем видання та видавцем, масштабом тощо. У ході аналізу опрацьовано 124 бібліографічні записи на картографічні видання (карти — 80, атласи — 44). Результати проведеного дослідження подано в діагр. (1—7).

За матеріальною конструкцією картографічні видання поділяють на два види: аркушеві — карти у вигляді одного або кількох аркушів, що відтворюють певні частини земної поверхні на площині з урахуванням масштабу і функціонального призначення, та книжкові — атласи, що об'єднують в одному виданні різні картографічні документи.

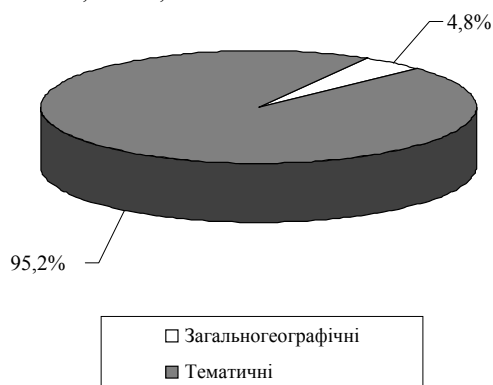
У діагр. 1 наведено їхній розподіл за матеріальною конструкцією (карт — 80 назв, тобто 64,5%, атласів — 44, тобто 35,5%).

За змістом розрізняють карти загальногеографічні, що зображують загальний вигляд певної місцевості: рельєф, населені пункти, гідрографію тощо, і тематичні, що розкривають властивості окремого компонента природи, господарства в межах територіального охоплення — ґрунти, води, температура повітря, рослинність тощо.

Діагр. 1. Розподіл картографічних видань за матеріальною конструкцією

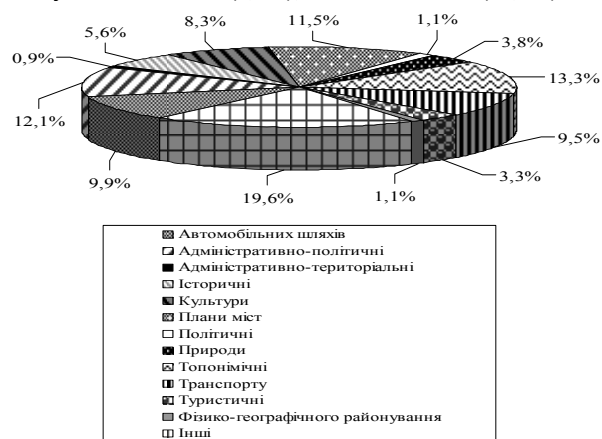
У діагр. 2 показано розподіл картографічних видань за змістом: загальногеографічні — 6 назв, або 4,8%; тематичні — 118 назв, або 95,2%.

Діагр. 2. Розподіл картографічних видань за змістом

Серед тематичних карт виділяють карти природних явищ (геологічні, кліматичні, гідрологічні, ландшафтні та природного районування) і карти суспільних явищ (політико-адміністративні, економічні, населення та промисловості, соціальної інфраструктури тощо).

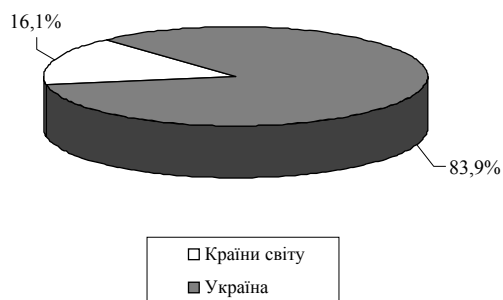
У діагр. 3 показано розподіл картографічних творів за тематикою: автомобільних шляхів — 55 назв (9,9%); адміністративно-політичні — 67 назв (12,1%); адміністративно-територіальні — 5 назв (0,9%); історичні — 31 назва (5,6%); культури — 46 назв (8,3%); плани міст — 64 назви (11,5%); політичні — 6 назв (1,1%); природи — 21 назва (3,8%); топонімічні — 74 назви (13,3%); транспорту — 53 назви (9,5%); туристичні — 18 назв (3,3%); фізико-географічного районування — 6 назв (1,1%); інші — 109 назв (19,6%).

Діагр. 3. Розподіл картографічних творів за тематикою

За охопленням території, що зображається, карти поділяють на такі: карти світу та півкуль, океанів і морів, материків і окремих частин материків — країн, областей, районів тощо.

У діагр. 4 наведено розподіл картографічних видань за територіальним охопленням: країн світу — 20 назв (16,1%); території України — 104 назв (83,9%).

Діагр. 4. Розподіл картографічних видань за територіальним охопленням

У табл. 1 наведено кількість карт (з урахуванням уміщених в атласах), що відображають територію України.

Таблиця 1

Кількісний розподіл карт за територією (Україна)

Регіон	Кількість карт
Україна	32
Автономна Республіка Крим	14
Київ	20
Київська область	6
Житомирська область	2
Хмельницька область	2
Вінницька область	2
Чернігівська область	2

Продовження таблиці 1

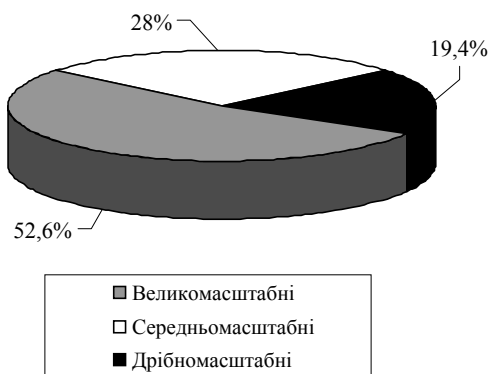
Полтавська область	1
Донецька область	3
Дніпропетровська область	2
Херсонська область	2
Миколаївська область	1
Одеська область	3
Рівненська область	4
Волинська область	3
Львівська область	3
Тернопільська область	2
Чернівецька область	2
Івано-Франківська область	1
Закарпатська область	2

Аналіз даних, наведених у табл. 1, свідчить, що найбільше видано карт усєї території України — 32 назви, м. Києва — 20 назв та Автономної Республіки Крим — 14 назв.

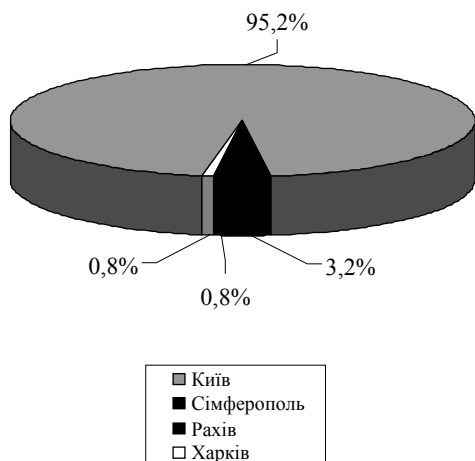
За масштабом розрізняють великомасштабні або топографічні карти (від 1:10 000 до 1:200 000), середньомасштабні або оглядово-топографічні (від 1:200 000 до 1:1 000 000), дрібномасштабні або оглядові (від 1:1 000 000 і дрібніше). Великомасштабні карти загалом призначені для широкого використання, зокрема туристичні, плани міст та міських районів, селищ тощо.

У діагр. 5 показано розподіл картографічних видань за масштабом: великомасштабні — 103 (52,6%); середньомасштабні — 55 (28%); дрібномасштабні — 38 (19,4%).

Кількісна характеристика картографічних творів за місцем видання наведена в діагр. 6: Київ — 118 (95,2%); Сімферополь — 4 (3,2%); Рахів — 1 (0,8%); Харків — 1 (0,8%).

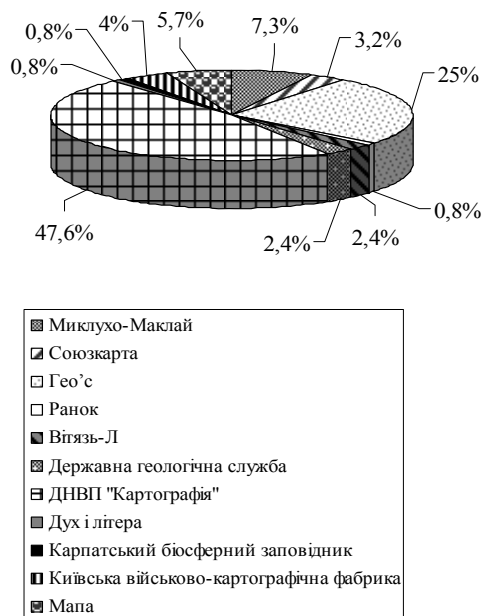

Діагр. 5. Розподіл картографічних видань за масштабом

Діагр. 6. Розподіл картографічних видань за місцем видання

У діагр. 7 показано розподіл картографічних видань за видавництвами та видавничими організаціями.

Діагр. 7. Розподіл картографічних видань за видавництвами та видавничими організаціями

Проаналізувавши випуск картографічної продукції видавничими установами України, можна констатувати, що найбільше їх видали ДНВП "Картографія" та Науково-виробнича фірма "Гео'с", усі інші організації — менше десяти видань за рік, зокрема: ДНВП "Картографія" — 59 назв (47,6%); "Гео'с" — 31 назва (25%); "Миклухо-Маклай" — 9 назв (7,3%); "Мапа" — 7 назв (5,7%); Київська військово-картографічна фабрика — 5 назв (4%); Союзкарта — 4 назви (3,2%); "Вітязь-Л" — 3 назви (2,4%); Державна геологічна служба — 3 назви (2,4%); "Дух і літера" — 1 назва (0,8%); "Ранок" — 1 назва (0,8%); Карпатський біосферний заповідник — 1 назва (0,8%).

Висновки.

На основі аналізу картографічних видань, бібліографічні записи на які вміщено у державного бібліографічному покажчику "Літопис картографічних видань" за 2010 рік, з урахуванням їхнього видо-типового та тематичного складу, зроблено такі висновки:

— у сучасних економічних умовах пріоритетний розвиток отримали картографічні видання, розраховані на широке коло користувачів: карти й атласи автомобільних шляхів, атласи та плани міст, туристичні карти й атласи тощо. Масовими стали видання з рекламними матеріалами;

— для забезпечення потреб освітніх закладів у навчальних картографічних виданнях збільшується кількість друкованих карт і атласів з історії й географії, контурних карт тощо;

— у зв'язку зі скороченням бюджетного фінансування на проведення робіт зі складання та видання картографічних документів державного значення (за свідченням директора ДНВП "Картографія" Р. Сосси) істотно зменшилися обсяги випуску загальногеографічних карт, також спостерігається обмеженість тематичного змісту розроблених і підготовлених до видання тематичних карт та атласів. Приміром, не відповідає потребам сьогодення рівень оновлення картографічної інформації на топографічних картах.

Нині до випуску картографічних видань масового попиту залучаються й приватні підприємства відповідного профілю, що створює певну конкуренцію в сегменті їхнього виготовлення і розповсюдження. Та, незважаючи на це,

пріоритет у розвитку картографування та випуску картографічних видань на території України зберігається за такими відомими та авторитетними картовидавничими підприємствами, як ДНВП "Картографія", Київська військово-картографічна фабрика, "Мапа", Укргеодезкартографія, Державна картографічна фабрика, Державна геологічна служба, НПФ "Гео'с", ТОВ "Миклухо-Маклай", ЗАТ "Інститут передових технологій" тощо. Найбільша кількість картографічних видань України випускається в Києві, де зосереджено потужні картоскладальні та картовидавничі підприємства.

Аналіз картографічних документів, проведений на основі державного бібліографічного покажчика "Літопис картографічних видань", не дає повного уявлення про картографічні твори, випущені на теренах України, через недостатня у Книжкову палату України обов'язкового примірника всіх картографічних видань. Та, незважаючи на цю проблему, "Літопис картографічних видань" і нині залишається найавторитетнішим джерелом інформації про карти, яка використовується вченими, студентами та іншими фахівцями у галузі картографії, географії, геодезії тощо у науковій та практичній діяльності, а завдяки чіткому групуванню бібліографічних відомостей, зрозумілим принципам систематизації та доступності викладу матеріалу, розвиненій системі допоміжних покажчиків, може використовуватися й широким колом читачів, які цікавляться такими виданнями.

Список використаної літератури

1. *Гуцол Г.* Документально-інформаційні потоки Книжкової палати України імені Івана Федорова: характеристика, стан і перспективи / Галина Гуцол // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 5. — С. 31—35.
2. *До виходу першого в Україні "Літопису картографічних видань"* // Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 6. — С. 2.
3. *Картографічні матеріали у складі звітів про науково-дослідні роботи : (за фондами ЦДНТА України) : довідник / уклад.: М. А. Балишев, О. С. Дождьева.* — Х. : Федорко, 2008. — 260 с.
4. *Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України.* — 1999. — № 22/23. — Ст. 199.
5. *Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десятикової класифікації : таблиці класифікації / підгот. О. М. Устіннікова.* — К. : Кн. палата України, 2010. — 29 с.
6. *Сенченко Н. М.* Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії / Н. М. Сенченко. — К. : Кн. палата України, 1999. — 114 с.
7. *Сосса Р.* Картографічні твори, видані ДНВП "Картографія" (1945—2003) / Ростислав Сосса. — К. : ДНВП "Картографія", 2004. — 248 с. — (Українська картографія: історія, стан, перспективи).
8. *Сосса Р.* Картографічні твори на територію України (1945—2000) : бібліогр. покажч. / Ростислав Сосса. — К. : ДНВП "Картографія", 2002. — 400 с. — (Українська картографія: історія, стан, перспективи).
9. *Устіннікова О.* Біля витоків державної бібліографії : (до 85-річчя "Літопису українського друку") / Ольга Устіннікова, Ніна Палашина // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 12. — С. 26—29.
10. *Устіннікова О.* Державні поточні бібліографічні покажчики як безоплатна реклама видавничої продукції / Ольга Устіннікова, Раїса Красій // Вісник Книжкової палати. — 2007. — № 7. — С. 12—13.

Надійшла в редакцію 17 жовтня 2011 року